

Kanûnî ve II. Selim Dönemi İstanbulu'nda İçki Tüketimine ve Meyhanelere Karşılaştırmalı Bir Bakış

İhsan Erdinçli

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Giriş

Osmanlı Devleti'nin içki tüketimi ve meyhanelere yönelik yaklaşımının temeli İslam Hukuku'dur. Dinî esaslar çerçevesinde belirlenmiş bir ayrımla müslim ve gayrimüslim şeklinde sınıflandırılan Osmanlı tebaası, farklı kurallara tabi tutulmuştur. Buna göre Müslümanların Kuran'da *hamr* adıyla geçen içkiyi üretmeleri, tüketmeleri, ticaretini yapmaları, bu kapsamda meyhaneye gitmeleri ve meyhanecilik yapmaları yasaklanmıştır.¹ Aksi halde İslam hukukunda *hadd* ve *tazir* suçları olarak ayrı ayrı düzenlenmiş çeşitli cezalara çarptı-

.....

1 Kur'an, Bakara Sûresi, Âyet: 219; Kur'an, Nisa Sûresi, Âyet, 43, Kur'an, Mâide Sûresi, Âyet: 90-91. Ayrıca bkz. Ramazan Tunalı, "Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm'da İçki", (yüksek lisans tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 81-84. Mezheplerin hamrın hangi içkiyi karşıladığı ve hukuki çerçevesinin ne olduğu oldukça tartışmalıdır. Konuyla ilgili bir tartışma için tarafımızdan yapılmış şu çalışmaya bakılabilir: İhsan Erdinçli, *Keyif Günah ve Suç Arasında Osmanlı'da Meyhaneler ve Müdavimleri*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2021), s. 42-50.

racakları belirtilmiştir.² Müslümanların hamr veya süci adıyla belirlenen içkiyi içmeleri, satmaları ve bu tür ortamlarda bulunmalarıyla ilgili yasaklayıcı hükümleri Fatih döneminden itibaren düzenlenmiş kanunnâmelerde görmek mümkündür.³

Osmanlı tebaası gayrimüslimler ise zimmî statüsüyle kendi din, kültür ve geleneklerine göre gündelik hayatlarını şekillendirmiş, bu çerçevede içki üretme, tüketme ve ticaretini yapma gibi imtiyazlara sahip olmuşlardı. Aynı imtiyaz uyarınca ortaya çıkan meyhaneler, yine kaide itibarıyla Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin işletmecisi ve müdavim olabildiği mekânlardı. Halil İnalçık tarafından yayınlanan tahrir kaydından takip edilebildiği üzere meyhaneler, 1455 yılından itibaren Galata'da faaliyet göstermeye başlamıştı.⁴ Ancak Fikret Yılmaz'ın dikkat çektiği gibi bu meyhaneler, başlangıçta gayrimüslimlere içki satışının yapıldığı ve bu esnada vergilendirildiği bir nevi depo işlevine sahipti. 16. yüzyıl sonlarından itibaren Galata dışında Suriçi, Hasköy ve Üsküdar gibi semtlere yayılarak içinde oturulup içki içilen yerler olma özelliği kazandı.⁵

Gayrimüslim Osmanlılar, hem içki üretimi ve tüketimi hem de ticareti ve meyhanecilik konusundaki imtiyazlarını belirlenmiş bir takım kurallara uymak kaydıyla kullanabilmekteydi. Temel düzenlemeler, Fatih Sultan Mehmet döneminden (1451-481) itibaren karşımıza çıkmaktadır. Gayrimüslimler, sadece kendi mahallelerinde

.....

- 2 Mustafa Yıldırım, "İslâm Hukukunda İçki İçme Suçu ve Cezası", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII-XIV (2001), s. 50-51.
- 3 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tablilleri*, (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), I, s. 349.
- 4 Halil İnalçık, *The Survey of Istanbul, 1455: The Text, English Translation, Analysis of the Text, Documents*, Ed. Emre Yalçın, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), s. 277.
- 5 Fikret Yılmaz, "Boş Vaktiniz Var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap, Eğlence ve Suç", *Tarih ve Toplum*, 1 (241), (Bahar 2005), s. 31-32. Meyhanelerin henüz 15. yüzyıl ortalarında Galata dışında da var olduğuna ve içinde oturulup en azından basit düzeyde mezeler de tüketildiğine dair bazı örnekler ve bu konuyla ilgili bir tartışma için bkz. İhsan Erdiñçli, "İstanbul Meyhanelerinde Sıra Dışı Eğlenceler: 17. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Müzik, Raks ve Cinsellik", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXV/1, (2020), s. 104-105.

açabildikleri meyhanelerde içki satabilmekteydi.⁶ Üretimlerinin ticarete konu olan kısmı için vergi ödemenin yanı sıra tamamen Müslümanlardan oluşan mahallelerde meyhane açmamalıydılar. Karışık mahallelerde ise içki taşıma eylemini dinî ve toplumsal hassasiyetlere dikkat ederek gerçekleştirmek, sarhoş olmamak gibi kurallara uymak zorundaydılar. Ayrıca Müslümanlara içki satmamalı ve meyhanelerine kabul etmemeliydiler.⁷ Ancak mahallelerin yan yana olması veya farklı dine mensup Osmanlıların aynı mahallede bir arada yaşaması, kuralları her iki taraftan suiistimal edilmeye açık hale getirmiştir.

Zaman içerisinde ortaya çıkan çeşitli sorunlar, şikâyetleri, müdahaleleri, cezalandırmaları ve beraberinde yeni düzenlemelerin yapılmasını gerekli hale getirmiştir. Hem gayrimüslim hem de Müslümanlardan kaynaklı yaşanan dar ve tekil düzeydeki ihlaller karşısında şer'î hukukun hareket alanı çerçevesinde kadı nezaretinde çeşitli cezalar uygulanmıştır. *Kanûnnâme*'ye göre Müslümanlar, İslâm hukukundaki hadd suçunun unsurlarında eksiklik olması halinde falakanın yerine tazîr cezası kapsamında para cezasına çarptırılabilirdi.⁸ Mahkeme kayıtları incelendiğinde şarap veya rakı içen Müslümanların hangi cezaya çarptırıldıkları belirtilmeksizin çoğunlukla suçun tespiti bağlamında sicile kaydedildiği görülmektedir. Bunun dışında vurulacak sopa adedi belirtilmeksizin hadd ve yine çoğunlukla detay verilmeksizin tazîr cezası ifadesine rastlanmaktadır. Az sayıda örnekteyse mahalleden ihraç edilme, meslekten uzaklaştırılma, hapis, teşhir ve küreğe koyma gibi tazîr cezaları tespit edilebilmektedir.⁹ Gayrimüslimler ise işledikleri suçun türüne göre içkileri dökülmek, sirke yapılmak ve meyhaneleri kapatılmak gibi çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır.¹⁰

6 Robert Anhegger ve Halil İnalçık, *Kanûnnâme-i Sultânî Ber Müceb-i 'Örf-i 'Osmânî*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), s. 45-46.

7 Müslümanların 1571'de, II. Selim dönemi sonlarında içki taşıma hususunda yaşadıkları sorunlara dair bir şikâyet örneği için bkz. Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, Haz. Abdullah Uysal, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 2000), s. 84. Konuyla ilgili kurallar ve farklı dönemlerde yaşanan ihlallere dair bir değerlendirme için bkz. Erdinçli, s. 107-220.

8 Akgündüz, I, s. 349.

9 Konuyla ilgili örnekler için bkz. Erdinçli, s. 160-164.

10 6 Numaralı *Mühimme Defteri* (972/1564-1565), (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1995), s. 211, 216, 282-284 ve 391-392.

Hem müslim hem de gayrimüslimler için içki tüketimi konusunda belirlenen şer'i ve kanunî sınırın yeterince etkili olamaması, kural ihlallerinin toplum düzeni ve asayiş açısından geniş çaplı sorunlara yol açması, Müslümanlar aleni bir şekilde içki tüketmeye başlaması, Osmanlı padişahlarının ferman yoluyla daha sert ve kapsamlı müdahalelerde bulunulmasını beraberinde getirmiştir. Bu minvalde ilk olarak II. Bayezid'in (1481-1512) Hüdavendigâr Sancağı'ndaki Müslümanların içki tüketmesini önlemek için 1508 Ramazan ayında yayınladığı yasakname ile karşılaşmaktadır.¹¹ Ancak hemen dikkati çektiği gibi söz konusu yasak, sınırlı bir bölgede ve yalnızca Müslümanlara yöneliktir. Gayrimüslimleri de kapsayacak şekilde içki ticaretini kısıtlama, yasaklama ve bu kapsamda meyhaneleri de kapatma şeklindeki müdahalelerin ilki, Kanûnî Sultan Süleyman'ın (1520-1566) hükümdarlığının sonlarında gerçekleşmiştir. II. Selim (1566-1574) döneminde tehdit unsurunun ortadan kalkması, şer'î hukuk çerçevesinde tanınan imtiyazların yeniden uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Bu noktadan hareketle planlanan çalışmada, Osmanlı Devleti'nin içki tüketimi, ticareti ve meyhaneler ile meyhânciliğe yönelik yaklaşımını, aynı dönemin iki padişahı üzerinden karşılaştırmak amaçlanmıştır. Zira Kanûnî, ilk genel içki yasağını uygulayan, II. Selim (1566-1574) ise kendisinin "sarhoş" sıfatı ile nitelendirilecek düzeyde içkiye müptela olan, bunun etkisiyle de babası döneminde uygulanan yasağı kaldırarak "içki serbestisi getiren" padişah olarak bilinmektedir. Bu değerlendirmeler, dönemin arşiv kayıtları, seyahatnameleri ve vakanüvislerin eserleri ışığında ele alınmıştır. Çalışmada içki tüketimi ve meyhanelerden kaynaklı ortaya çıkan asayiş sorunlarının bütünüyle tespit edilmesi yerine devletin yaklaşımını belirlemek amaçlanmıştır. Bu yüzden dönemin şer'îye sicillerine yansıyan asayiş olayları yerine temelde padişahların yaklaşımlarının izlenebildiği mühimme kayıtlarından faydalanılmıştır.

Asayişin Tehdit Edilmesi ve Sınırlı Bir Yasak Uygulaması: Kanunî Sultan Süleyman

Kanunî Sultan Süleyman, müstakil bir ferman yoluyla genel bir içki ve meyhane yasağını, kırk altı yıllık hükümranlığının sonlarında

.....

11 Akgündüz, II, s. 232-234.

uygulamıştır. Bu dönemde Bursa, Edirne ve İstanbul'da hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin içki tüketimi ve meyhanelerle ilgili kuralları ihlal etmesi ve sarhoş olarak toplum düzeni ve asayişini bozması üzerine bir hayli şikâyet dikkati çekmektedir. Örneğin başkent yakınlarındaki büyük şehirlerden Bursa'da içki tüketimiyle ilişkili olarak yaşanan pek çok sorundan birinde asayişini sağlamakla görevli bir kaç ases, 1521'de ellerindeki şarap ile bir kadının evine girmeye teşebbüs etmişti.¹² 20 Aralık 1544'te Bursa Setbaşı'nda bulunan dokuz adet meyhane, "...*dâima fîsk ve fücür ve envâ'ı fesâdât ve gavga...*"ya yol açmış, mahalle etrafındaki Müslümanların da şikâyetine konu olmuştu. Kanunî Sultan Süleyman, hemen sözü edilen sorunlu meyhaneleri kapatıp bir yasak uygulamamış, önce buraların Müslüman mahallelerine ne kadar uzaklıkta olduğunun, Müslümanların "incinmeleri"nin sebebinin araştırılmasını emretmiştir.¹³ Mart 1545'te yine Bursa'daki meyhanelerde, geceleri ve gündüzleri alenen kötü ve yakışsız olaylar yaşandığı, üstelik "...*yoldan geçen müslümânların ehl ve iyâllarına fesağa tâîfesi dahl ve ta'arruz...*" ettiğine dair şikâyetler gelmiştir. Bu tür olaylar üzerine gayrimüslimlerin meyhaneye gitmesi ve Müslümanlara *hamr* satması yasaklanmıştır. Böylece Bursa ahalisinin "...*kemâl-i emn ve emân ve refâhiyyet ve itminân üzere...*" olmalarının sağlanması ama "bu bahane ile" gayrimüslimlere de "zulm" edilmemesi istenmiştir. Padişah, bu hükmün sicile de kaydedilmesini emrederek sonraki kadılar için de bağlayıcı olmasını sağlamaya çalışmıştır.¹⁴

Sarhoşluk kaynaklı asayiş sorunları, hemen aynı dönemlerde İstanbul'da da yaşanmıştır. Fetihden 1545 yılına kadar geçen yaklaşık bir asırlık sürede sadece Suriçi İstanbul'daki meyhanelerin sayısı iki yüz civarındadır.¹⁵ Meyhane sayısının fazla olması, kontrol ve denetimin zorlaşmasındaki sebeplerden biri olarak devletin önemsedığı

.....

12 Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyânları"*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995), s. 102-106.

13 *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, Haz. Halil Sahillioğlu, (İstanbul: IRCICA, 2002), s. 49.

14 *Topkapı Sarayı Arşivi*, s. 334-335.

15 *Topkapı Sarayı Arşivi*, s. 215-216. II. Selim'in hükümdarlığının hemen akabinde tahta geçen III. Murad'ın hekimlerinden Domenico Hierosolimitano, tüm İstanbul'daki meyhanelerin sayısını 1500 olarak vermektedir. Fakat bu sayı, eserin "Commentary" kısmında, Pera'yı kapsamadığı gerekçesiyle abartılı bulunmuştur.

asayişin sağlanması, düzenin korunması bakımından daha fazla sorun demektir. Elbette içkinin evlerde, düğün, bayram ve diğer toplantılarda da tüketilme biçimi, sarhoşluğun etkisiyle yaşanabilecek potansiyel asayiş sorunlarını daha da arttırmaktaydı.¹⁶ Ulema, Müslümanların da içinde olduğu sarhoşluk kaynaklı asayiş sorunlarının sebebini, dinî görevleri yerine getirme konusunda Müslümanlardaki “gevşeme” ile ilişkilendirmekteydi. Bu sorun, Müslümanların kendisiyle ilgiliydi ama içki temin etmelerinin kaynağı gayrimüslimlerdi. Dolayısıyla Mustafa Akdağ’a göre içki ve meyhaneler, ulemanın etkisiyle gayrimüslimleri de kapsayacak şekilde “1548’den hemen sonra” yasaklandı.¹⁷ Ancak 1553’te Hans Dernschwam, Peçevi İbrahim Efendi’nin (1574-1649?) 1543 yılı için belirttiğine¹⁸ benzer şekilde düzenlenen bir şenlikte içki içilmesine izin verildiğini yazmaktadır:

“Üç gün süren bu şenlik günlerinde her çeşit oyunlar oynandı, herkesin gözü önünde içki içildi. Türkler yabancılara nazaran daha çabuk sarhoş oluyorlar. Zira onlar yabancılar gibi içki içmeye alışık değiller, nasıl içileceğini bilmezler. İçki içince adam akıllı sarhoş olup zıvanadan çıkmak lâzım sanırlar.”¹⁹

Gerçekten benzer sorunlar, ilerleyen yıllarda tekrarlanmış, yeni fermanlar gönderilmiştir. Örneğin yine Arslan adındaki bir zimmî,

.....

Bkz. Domenico Hierosolimitano, *Domenico’s Istanbul*, Çev. Michael Austin, Ed. Geoffrey Lewis, (Warminster: E.J.W. Gibb Memorial Trust, 2001), s. 11 ve 78.

16 Bu döneme ait özellikle Tophane, Üsküdar ve Beşiktaş kadı sicilleri tarandığında Müslümanların ve gayrimüslimlerin içinde yer aldığı hamr (şarap) ve arak (rakı) içme veya oluşan sarhoşluk kaynaklı pek çok sorun yaşanmıştır. Örneğin Kuzguncuk’ta bazı gayrimüslimler, 1547’de içki içerken Mustafa b. Abdullah’ı bir evde yaralamıştır. Bkz. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi (İKSÜM) 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 - 1549)*, Haz. Nuray Güler, Ed. Coşkun Yılmaz, (İstanbul: İSAM Yayınları), 2010, s. 172. Burada asayiş ve toplum düzenini tehdit eden olayların tespit edilmesinden ziyade I. Süleyman ile II. Selim’in içki tüketimi ve meyhanelere yönelik yaklaşımının anlaşılmasına katkı sağlayacak örnekler kullanılmıştır.

17 Akdağ, s. 104.

18 Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), I, s. 249.

19 Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), s. 130-132.

Çito b. Poli adındaki bir Çingene ile birlikte Mustafa adındaki birini Yenişehir'de katletmiştir. Olay, 1550'de suçun tespiti çerçevesinde sicile kaydedilmiştir.²⁰ Bursa'da Sedbaşı Meyhanesi, 1551'e kadar işlemeye devam etmişti. Meyhanelerin kesin olarak kapatılması yönündeki karar ise 1554 yılına aittir.²¹

1591'de Bursa'da doğan Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrar* olarak bilinen umumî tarihinde içki ve meyhane yasağının 1555 yılında uygulandığını yazmaktadır.²² Ermeni asıllı olup 18. yüzyılın sonlarında ilk olarak İsveç'in İstanbul baştercümanı ve akabinde elçisi olan M. D'Ohsson da yasak ile ilgili 1555 yılını vermektedir.²³ Ancak 1555 yılında Bursa ve İstanbul'a ait kayıtlarda içki tüketiminin engellenemediği ve bir hayli yaygın olduğu dikkati çekmektedir.²⁴ Bununla birlikte söz konusu yıllarda içki tüketiminden kaynaklı yaşanan sorunların artışında, uygulanan yasak nedeniyle denetimlerin daha da yoğunlaştırılmasının rolü olmalıdır. Nitekim İstanbul'da Galata Kadılığı'na bağlı Tophane Mahkemesi, 1558-1559 yıllarında şarap ve rakı gibi içkiler içtiği şüphesiyle yakalanan pek çok Müslüman kaydı içermektedir. Bu sicil, aynı döneme veya farklı yıllara ait diğer sicillerle karşılaştırıldığında söz konusu suçları işleyen Müslümanlara ilişkin kayıtların çokluğu bakımından ilk sırada yer almaktadır.²⁵

İlk evrede uygulanan yasak, sadece Müslümanları ilgilendirmektedir. Nitekim Bursa kadısı, Eylül 1559'da "vârid olan emr mücebince" ifadesiyle söz konusu yasağa göndermede bulunarak

20 Bkz. *İKSÜM 17 Numaralı Sicil (H. 956 - 963 / M. 1549 - 1556)*, Haz. Orhan Gültekin, Ed. Coşkun Yılmaz, (İstanbul: İSAM Yayınları), 2010, s. 327.

21 Akdağ, 105-106.

22 İbrahim Özgül, "Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrar Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin", (doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 123-124. III. Selim döneminde (1789-1807) İstanbul'da bulunan M. D'Ohsson da, yasak ile ilgili 1555 yılını işaret etmektedir. Bkz. M. D'Ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, Çev. Zerhan Yüksel, (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1972), s. 44.

23 D'Ohsson, s. 44.

24 Akdağ, 105-106.

25 Bkz. *Tophane Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 966 - 967 / M. 1558 - 1559)*, Haz. R. Günalan-M. Oğuz, Ed. C. Yılmaz, (İstanbul: İSAM Yayınları), 2019.

meyhanelerin ve haram olan diğer unsurların yasaklanıp kapatıldığını haber vermiştir. Bu doğrultuda Subaşı, meyhanelerin kapalı olduğunu ama gayrimüslimlerin alenî olmamak kaydıyla “bâc” ödeyerek kendi tüketimleri için birbirlerine içki satabilmesine izin vermesi konusunda uyarılmıştır. Aynı tarihlerde İstanbul’da yalnızca şarabın alenî olarak getirilmesi yasaktı.²⁶ Avusturya sefiri olarak İstanbul’da bulunan Ogier Ghiselin de Busbecq de 1555 yılına ait birinci mektubunda ve diğer iki mektubunda herhangi bir yasaktan bahsetmemektedir. 1562 yılına ait dördüncü mektubunda yasaktan bahsetmektedir: “... Bir gün, Sultanın bir fermanıyla, şarap içmek, imâl ve ithal etmek yasaklanıverdi. Bu yasak Müslümanlardan başka, Yahudi ve Hristiyanları da kapsıyordu...”²⁷

Acaba Kanunî, içkiyi neden gayrimüslimleri de kapsayacak şekilde yasaklamıştı? Gayrimüslimlerin içki konusunda sahip olduğu imtiyazlar ve mahallelerin heterojen yapısı, Müslümanların içkiye ulaşmasını kolaylaştıran, şer’î ve kanunî sınırın etkisini zayıflatan temel bir sorundu. Nitekim içki içmek isteyen Müslümanlar, gizlice içki üretme dışında gayrimüslimlerin bizzat kendisinden ya da işletmecisi oldukları meyhanelerinden içki temin edebilmekteydi. Çünkü böyle bir eylemin gerçekleşmesinin esas amili gayrimüslimlerin sahip oldukları imtiyazlara aykırı etmiş olmalarıydı. Böylece Müslümanlar, hem şer’en hem de kanunen yasaklanmış olan içkiyi içerek harama el uzatmış, günah ve suç işlemiş, gayrimüslimlerse kendilerine tanınan imtiyazlara aykırı hareket etmiş olmaktadır. Konuyla ilgili 17 Ekim 1564 tarihine ait bir hükme göre Çatalca’da yaşayan gayrimüslimler, içki üretimi ve ticaretinde imtiyaz sahibi oldukları için Müslümanların içki tüketmesinin sorumlusu olarak görülmüştür. Bunun üzerine Yeniçeri bölükbaşlarından Ali, Müslümanlarda bulunan şarap fıçılarının ve küplerinin kırılıp dökülmesi,

26 3 Numaralı Mühimme Defteri, 966-968 /1558-1560, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1993), s. 164 ve 231-232.

27 Ogier Ghiselin de Busbecq, *Türkiyeyi Böyle Gördüm*, Çev. Aysel Kurtoğlu, (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1970), s. 165-166. Krş. için bkz. Ogier Ghislain de Busbecq, *Türk Mektupları/ Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, Çev. Derin Türkömer, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), s. 196-197.

gayrimüslimlerde bulunan şarapların kendi ihtiyaçlarına yetecek kadarının bırakılıp fazlasının sirke yapılması şeklindeki emri uygulamak üzere Çatalca'ya gönderilmiştir. Böylece şarabın zimmiler tarafından tüketilmesine devam edilirken Müslümanlarca temin edilmesi engellenmiş olacaktı. Kanunî, konuyla ilgili özel hassasiyetinin ve dikkatinin olduğunu vurgulayarak emrine aykırı davranıp şarap bulunduran Müslümanların ve buna aracılık eden zimmilerin “özürleri”nin kabul edilmeyeceği ve “siyaset” olunacağı uyarısında bulunmuştur.²⁸ Aynı yıl Biga, Üsküdar, Yoros ve Adalar kadılarına benzer içerikte hükümler gönderilmiştir.²⁹

Aslında bu tarihlerde dahi gayrimüslimlerin meyhaneler dışında ve kurallara uygun bir şekilde kendi ihtiyaçları kadar içki tüketmesi yasak değildi. Sulumanastır Ermeni Kilisesi keşişleri, 1565 yılında kiliselerinin yakınlarındaki keşişhanelerine bitişik olarak bir yenisini daha yaptırmıştı. Fakat imamları riyasetinde Abdî Çelebi Mescidi cemaati, burada çalgılı eğlenceler eşliğinde içki içilmesi, kavga ve gürültü yapılması nedeniyle *huzur* ile namaz kılamadıkları, Kuran okuyamadıkları, kısacası ibadetlerini gereği gibi yapamadıkları gerekçeleriyle şikâyetçi olmuştu. Bunun üzerine konunun araştırılması emredilmiş, eğer iddia edildiği gibi ise yeni yapılan keşişhanenin yıkılması, eski keşişhanede de saz çalınıp içki içilmemesi ve gürültü yapılmaması talimatı verilmiştir. Keşişler, bu emre aykırı hareket etmemeleri konusunda uyarılmıştır.³⁰ Yine Nev’î; “*Geçürmezler boğazdan katraca âb-ı Mesihâyi/ Yasağı âdem öldürmez mi hey şüfî Kâlâtânun.*” şeklindeki beytinde, yasak nedeniyle boğazlardan bir damla bile şarap geçirilemediğini, Galata’ya ise gidilemediği için insanın ölmekten daha kötü hale geleceğini belirtir.³¹

.....

28 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. {DVNSMHHM.d., 6/251, 972 (1564); 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 159.

29 BOA, A. {DVNSMHHM.d., 6/360, 972 (1564); A. {DVNSMHHM.d., 6/491, 972 (1564); 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), I, s. 213-214, 282.

30 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 211.

31 Beyitler için bkz. Savaşkan Cem Bahadır, “Şarap Yasağının XVI. Yüzyıl Divanlarındaki İzleri ve Kanunî Sultan Süleyman Dönemi Şarap Yasağı”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/5, (2013), s. 45-46 ve 420.

Kanunî, emrini uygulamakla yükümlü bulunan görevliler başta olmak üzere ihlaller karşısında tüm sorumluların cezalandırılacağını vurgulamış olmasına rağmen, istediği şekilde bir yasağı etkili bir biçimde uygulayamamıştır. Yayınladığı fermanlara imparatorluğun çeşitli coğrafyalarında uyulmasını sağlamak, yanlış anlaşılmaları ve suiistimalleri engellemek için Tımışvar (Timişoara) Beylerbeyi ile Gelibolu, Çorlu, Silivri, Edirne, Solnok (Szolnok), Selanik, Yenişehir, Manisa, Murtazaâbâd vb. kadılarına 1565 ve 1566 yıllarında çeşitli hükümler göndermiştir. Genel olarak bu hükümler, içki alım ve satımının yasak olduğuna ilişkin defalarca yayınlanan “şer’-i şerif ve emr-i şerife aykırı” bir şekilde meyhane işletmeye devam eden, Müslümanlara içki satan, bağlarında yetişen üzümlerden sirke, pekmez ve turşu yerine şarap yapan zimmîlerin titizlikle engellenmesi, cezalandırılması ve şarapların tuz katılarak sirke yapılması hakkındadır. Bir diğer ifadeyle yasağa rağmen Müslümanlara içki satmaya devam eden gayrimüslimler, pek çok kez uyarılmış olmalarına rağmen kuralları ihlal etmeye devam edince çeşitli şekillerde cezalandırılmışlardır.³² Sadece içkiyi satan gayrimüslimler değil içen Müslümanlar da cezalandırılmışlardır. Örneğin Bursa’da Muhzır Mehmet, içki içip hamam güzergâhındaki kadınlara uygunsuz sözler söylemek ve toplum huzurunu bozacak eylemlerde bulunmakla suçlanmıştı. Eğer söz konusu suçları işlediği anlaşılırsa “siyaset” olunması emredilmiştir. İç içe geçmiş farklı suçları da barındıran Tımışvar ve Solnok kadısına gönderilen hükümde ise Mehmet oğlu Kurd adında bir zâimin, mevcut yasağa rağmen içki içtiği, sarhoş olup içki içmeyen bazı kişileri öldürüp bazılarını yaraladığı, dört halifeye de alenen sövdüğü haber verilmiştir. Bunun üzerine yapılan soruşturmada eğer adam öldürdüğü sabitse kısas olunması, değilse de diğer suçları dolayısıyla haps olunması emredilmiştir.³³ Benzer şekilde Edirne, Larende, Çorum,

.....
 32 BOA, A. {DVNSMHHM.d., 6/691, 972 (1565); A. {DVNSMHHM.d., 6/691, 972 (1565); A. {DVNSMHHM.d., 6/1343, 972 (1565); 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 391-392; II, s. 268, 283-284; 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) <Özet ve İndeks>, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1994), s. 23-25, 41, 63, 71, 75, 79, 86-87, 107, 189.

33 BOA, A. {DVNSMHHM.d., 5/345, 973 (1565); 5 Numaralı Mühimme Defteri, s. 23-25, 63.

İÇKİ TÜKETİMİNE VE MEYHANELERE KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

Bağdat gibi imparatorluğun çok çeşitli bölgelerinde yasağa rağmen alenen içki içen ve asayişi, toplum huzurunu tehdit eden çeşitli olaylara karışan Müslümanlarla ilgili pek çok ihbar gelmeye devam etmiştir. Böyle kişilerin “şer-i şerif” uyarınca cezalandırılması emredilirken yasağı gereği gibi uygulamayan sorumluların da cezalandırılacağı hatırlatılmıştır.³⁴ Diğer yandan Manastır’da Yahudiler, “cerime akçesi” almak amacıyla kendilerini Müslümanlara şarap satmakla suçlayan subaşılardan şikâyetçi olmuşlardır. Konunun incelenmesini isteyen

Resim 1.
Kanuni döneminde şarap içenlerin cezalandırılması ve şarap yüklü gemilerin yakılması. Seyyid Lokman, *Hünernâme* (C. II, Tarih-i Sultan Süleyman)'dan aktaran Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları: 1 Minyatür*, s. 60.

.....
³⁴ BOA, A. {DVNSMHHM.d., 6/45, 972 (1564); A. {DVNSMHHM.d., 6/1343, 972 (1565); 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565); BOA, A. {DVNSMHHM.d., 5/285, 973 (1565); A. {DVNSMHHM.d., 5/309, 973 (1565); 5 Numaralı Mühimme Defteri, s. 53, 57.

Padişah, hem içki yasağını uygulamaya hem de suiistimalleri engelleyerek gayrimüslim tebaasının mağdur olmasına sebep olacak eylemleri önlemeye çalışmıştır.³⁵

Kanunî'nin uyguladığı yasak, dönemin divan şairlerinden Baki ve Nev'î'nin de dâhil olduğu “zevk ve sefaya meclup erkânını” memnun etmemişti. Nitekim Baki, Sultan'ın yasaklayıcı kılıcının şarap gemilerini yok edip meyhane yolunu kestiğini, küplerin ve fiçuların şarapsız kalıp boşaldığını, meyhanelerin de tenhalaştığını dile getirerek “*Safâsın süregör ey sûfi-i salûs devrânın*” sözleriyle artık sefa sürecek tarafın değiştiğinden yakınmıştır.³⁶ Yasağa ilişkin bir başka tepkiyi Nev'î'de görüyoruz: “*Kalbi âşık gibi viran itdiler meyhaneyi/ Bi-vefalar ahbine döndürdüler peymaneyi.*”³⁷ Seyyid Lokman'ın 1579'da tamamlanan eserindeki bir minyatürde, şarap yüklü gemilerin yakılması ve suçluların cezalandırılması görülmektedir.³⁸ Yahya Bey ise (ö. 1582) de şu ifadelerle uygulanan içki ve meyhane yasağına temas etmektedir: “*Şu câm-ı bâde ki bir âteş-i cehennem idi/ Yasagı eyledi anı güneş gibi fânî. *Yapıldı 'ayn-ı adû gibi bâb-ı meyhâne/Açıldı Ka'be-i kalb-i vücûd-ı rûhânî.”³⁹ Padişah, daha geç dönemde İstanbul'da bulunan D'Ohsson'a göre İstanbul'a şarap getirmiş olan gemileri yaktırmış, fermana uymayanların boğazlarına erimiş kurşun akıtılmasını emrecek kadar kapsamlı bir yasak uygulamıştı.⁴⁰ Kanunî döneminde uygulanan yasak, “...İstanbul'u, allak bullak etmiş, içki alınıp satılan yerler kapatılmış, içkiseverler yasa girmiş, gizli alıp içmek isteyenler yakalanınca

.....

35 BOA, A. {DVNSMHHM.d., 5/675, 973 (1565); 5 Numaralı Mühimme Defteri, s. 118.

36 Ahmet Refik Altınay, *Eski İstanbul (1553-1839)*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2011), s. 43; Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Tarihinde Yasaklar*, (İstanbul: Şaka Matbaası, 1950), s. 17. Ayrıca bkz. Bahadır, s. 84-97.

37 Kanunî döneminde uygulanan yasak sonrası Nev'î tarafından yazılmıştır. Bkz. Altınay, s. 43.

38 Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları: 1 Minyatür*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004), s. 60.

39 * “Şu şarap kadehi bir cehennem ateşiydi. (Padişahın) yasaklaması onu güneş gibi fani eyledi (ortadan kaldırdı). * “Meyhâne kapısı düşman gözü gibi kapatıldı. Manevî varlığın kalbinin Kabesi açıldı.” Bkz. Ali Cançelik, “Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri”, (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 98.

40 D'Ohsson, s. 44.

şiddetli cezalara çarptırılmıştı.”⁴¹ İçki ticaretinden elde edilen vergilerin toplandığı birim olan Hamr Emaneti'nin de kaldırıldığı bu dönemde “...Öleceğim çare bir yudum şarap dense bulunmayacak şekilde yasaklanmıştı...”⁴² Kanunî, öncelikle sadece sorunun yaşandığı bölgeler ve meyhaneler ile ilgili aldığı önlemler yetersiz kalınca, asayiş sorunlarına köklü bir çözüm getirebilmek için gayrimüslimleri de ilgilendiren kapsamlı bir yasağa yönelmek durumunda kalmıştır.

Uygulanan içki ve meyhane yasağıyla ilgili olarak Işıl Çokuğraş, alkol tüketiminin Kanunî döneminden itibaren bir sorun olarak algılandığını ifade ederek kişilerin olumsuz niteliklerinin değil mekânın kendisinin suçluluk hali oluşturduğunu ve yasağın hedefi haline geldiğini belirtir.⁴³ Andrews ve Kalpaklı, içki, müzik, dans gibi davranışların devletin içinde bulunduğu güzel dönemlerin sona erip kötü halin başlamasıyla birlikte daha fazla itiraza konu edildiğini ve ulemanın etkisiyle yasaklama teşebbüslerinde bulunulduğunu ifade eder.⁴⁴ Gamze Yavuzer ise Şii Safevi devletiyle rekabetin bir yansıması olarak görülen Sünnileştirme girişimlerinin ve 16. yüzyılın ortalarında kente yönelik gerçekleşen göç hareketiyle birlikte artış gösteren nüfusun sosyalleşme ihtiyaçlarını karşıladığı mekânlarda ortaya çıkan çeşitli asayiş sorunlarının toplum düzenini sağlamak amacıyla devleti çeşitli müdahalelerde bulunmaya ittiğini belirtmektedir.⁴⁵ Genel

41 Refik Ahmet Sevengil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*, Haz. Sami Önal, (İstanbul: Alfa, 2014), s. 24. Ayrıca bkz. Reşad Ekrem Koçu, *Tarihimizde Garip Vakalar*, (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1958), s. 46-47.

42 Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*, Haz. Metin Hasırcı, (İstanbul: Emir Yayınları, 1999), I, s. 336.

43 Işıl Çokuğraş, *Bekâr Odaları ve Meyhaneler Osmanlı İstanbulu'nda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)*, (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2016), s. 14-18. “...Marjinaliteyi vareden marjinal kişiler değil, mekânın kendisidir. Bunu destekler bir biçimde, söz konusu dönemde tekinsiz bir mekân, hatta bir suç odağı sayılan meyhanenin kullanıcılarının suçluluğuna dair hiçbir bilgiye rastlanmaz. Tekinsizliği yaratan meyhanenin varlığıdır, hangi “olumsuz” niteliklere sahip kişiler tarafından kullanıldığı değil...” Bkz. Çokuğraş, s. 15.

44 Walter G. Andrews ve Mehmet Kalpaklı, *Sevgililer Çağı Erken Modern Osmanlı-Avrupa Kültürü ve Toplumunda Aşk ve Sevgili*, Çev. Zeynep Yelçe, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), s. 100-101, 360-362. Ayrıca bkz. Erdinçli, s. 191.

45 Gamze Yavuzer, “Istanbul Wine-Taverns as Public Places in the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, (yüksek lisans tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 67-69.

olarak bakıldığında konuyla ilgili verilen örnekler, Müslümanlara içki satan, meyhanesine kabul eden gayrimüslimler ve sarhoş halde çeşitli suçlara karışan kişilerle ilgilidir. Suç unsuru, mekânı kullanan bireyin eylemleri neticesinde oluşmaktadır. Hatta bireyin meyhaneler gibi mekânlarda bir araya gelerek topluluk oluşturması, toplum düzenini ya da asayiş tehdit eden suç unsurunun geniş kitleleri etkileme potansiyeli ortaya çıkarması nedeniyle daha fazla öneme sahip olmuştur. Üstelik sonraki dönemlerde hem her Osmanlı padişahı döneminde meyhane kapatma uygulamasına rastlanmamakta hem de bu tür müdahaleler süreklilik göstermemektedir.⁴⁶ Dolayısıyla Mustafa Demir'in⁴⁷ de ifade ettiği gibi Osmanlı padişahlarının içki tüketimine ve meyhanelere yönelik müdahalesini, temelde asayişin ve toplum düzeninin korunması şekillendirmiştir.

Şer'î Sınırlara Aşamalı Geri Dönüş: II. Selim

18. yüzyılın sonlarında İstanbul'da bulunan D'Ohsson, II. Selim'in tahta çıkışından bir kaç hafta sonra emrettiği cülûs şenliklerinde babası döneminde uygulanan yasağı kaldırdığını, kimsenin saklamaya gerek bile görmeden tükettiği içkilerin de yaygın bir hal aldığını yazmıştır.⁴⁸ Genel anlamda II. Selim dönemi, içki yasağının unutulduğu, meyhanelerin yeniden açılıp gündün güne sayısının arttığı, başta padişahın kendisi ve etrafındaki yakın adamları olmak üzere "...İstanbululların zevk ve eğlence âlemlerinin derinliklerinde koştukları bir dönem..." olarak bilinmektedir.⁴⁹ Hatta iddialardan biri, ilk olarak bu dönemde "sınırsız bir içki serbestliği" tanınmış olmasıdır.⁵⁰ Reşad Ekrem Koçu'ya göre ise II. Selim, ilk içki yasağını uygulayan padişahtır.⁵¹

.....

46 Konuyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Erdinçli, s. 185-189.

47 Mustafa Demir, "16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Suç ve Suçlular: İstanbul Örneği", (doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 191-192.

48 D'Ohsson, s. 45.

49 Sevengil, s. 27. Krş. için bkz. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, (İstanbul: Kitabevi, 2011), s. 178.

50 Necdet Sakaoğlu, "Akşamcılık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, 1994), I, s. 169.

51 Reşad Ekrem Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2015), s. 118-119.

Görüldüğü gibi II. Selim, bir yandan ilk içki yasağını uygulayan diğer yandan da başta kendisi olmak üzere babasının uygulamaya koyduğu içki ve meyhane yasağını hemen kaldıran, hatta bir içki serbestisi getiren padişah olarak tasvir edilmiştir.

Birbiriyle tutarsız, çelişkili söz konusu iddiaların doğruluğu, arşiv dokümanları üzerinden değerlendirildiğinde, aslında II. Selim'in söz konusu yasağı, ilk zamanlarda babasından devralarak devam ettirdiği görülmektedir. Nitekim II. Selim, Haslar (Eyüp) Kadılığı'nda ortaya çıkan *fısk u fücür* üzerine 1567 yılında yayınladığı hükümde, bu gibi mahallelerde sadece şarap değil, aynı zamanda Tatar Bozası (alkol oranı yüksek olan bir boza türü) tüketilmesi, çalgı çalınması ve kahvehaneler gibi hususlara ilişkin "...İmdi şer'î-î şerife mugayir iş olduğuna rıza-yı şerifim yoktur..." diyerek yasak getirmektedir. Yasağın uygulanması için mahalle imamaları, müezzinleri ve kethüdaların uyarılmasını, şikâyete konu olan suçların engellenmesini, sorumluların tespit edilip yetkilere bildirilmesini emretmiştir.⁵² Padişah, üzerinden çok fazla geçmeden Mayıs 1568'de, "*mey-hâne vü kahve-hâneleri külliyyen def u ref idüp hamrları var ise tuz katup sirke itdürüp emr-i şerî-füme muhâlif iş itdürmeyesiz...*" şeklinde İstanbul ve Galata kadılarına yeni bir ferman daha göndermiştir. Üstelik "*Bundan akdem nice defa ahkâm-ı şerife gönderilüp...*" ifadesiyle söz konusu yasağın öncesine de vurgu yapılmıştır. Padişah, "ol emr-i şerifim kemakân mukarrerdür." ifadesiyle de önceki fermanının hala yürürlükte olduğuna dikkat çekerek daima emrine uygun hareket edilmesini, yasağa uymayanların da kendisine bildirilmesini emretmiştir.⁵³

Temmuz 1568'de Gelibolu kadısına gönderilen benzer bir hüküm, yine "nice defa ahkâm-ı şerife" gönderilmesine rağmen vurgusuyla Müslümanlara şarap satışının, gayrimüslimlerin de alenî olarak

52 BOA, A. {DVNSMHH.d., 7/155, 975 (1567); 7 Numaralı Mühimme Defteri, (975-976)/1567-1569} <Özet-Transkripsiyon ve İndeks>, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1998), I, s. 84-85.

53 7 Numaralı Mühimme Defteri, (975-976)/1567-1569} <Özet-Transkripsiyon ve İndeks>, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1999), II, s. 136. Ayrıca bkz. Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, Haz. Abdullah Uysal, (Ankar: T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 2000), s. 240.

şarap yapmasının engellenemediğine dikkat çekmektedir. Padişah, Müslümanlara şarap satan gayrimüslimlerin hapsedilerek kendisine bildirilmesini emretmiştir. Üstelik yine söz konusu şikâyetler önlenemez, benzer ihbarlarda bulunulursa, babası Kanunî'nin fermanıyla benzer şekilde sorumluları azletmekle yetinmeyip cezalandıracağı uyarısında bulunmuştur.⁵⁴ Aynı şekilde İznik ve Kocaeli Kadısı'na da birçok kez hüküm gönderilmesine rağmen zimmîlerin Müslümanlara şarap satması engellenememiş, meyhaneler kapatılamamıştır. Bunun üzerine Padişah, Ağustos 1568 tarihinde bir kez daha tekrarladığı yasak ile açıkça şarap yapan ve Müslümanlara satan kişilerin engellenmesini emrederken konuyla ilgili ihmali bulunan denetimden sorumlu görevlilerin cezalandırılacağını belirtmiştir. Padişah, özellikle Müslümanların temin etmesini engellemek amacıyla içki ticaretini yasaklayan çeşitli fermanlar yayınlarken, gayrimüslim tebaasının bireysel içki tüketiminde sorun yaşamamalarına dikkat etmiştir. Bu konuda kadılar, bilhassa içki ticaretini yasaklayan hükümleri bahane ederek "kendi halinde olanlara" müdahale edip mallarına el konulması yoluyla zulmetmemeleri konusunda ikaz edilmiştir.⁵⁵ Yine 1570 yılı sonlarında Ankara'da zimmîlerin şarap yapıp Müslümanlara satması, şikâyete konu olmuştur.⁵⁶

II. Selim, padişahlığının en azından yarısına kadarki sürede babasından devraldığı yasağı uygulamaya devam etmiştir. Ancak II. Selim, babası döneminde başlayan bu yasaklama girişimlerinden olumlu bir sonuç alamadığı gibi devletin vergi gelirinin de kesintiye uğradığını görmüştür. Bu nedenle bir süre sonra içki ticareti ve meyhane yasağıyla ilgili fermanını geri çekmiş, hem Müslüman hem de gayrimüslimlere yönelik şer'î hükmün gerekliliklerini yerine getirmeye başlamıştır. Müslümanlar için şer'î ve kanunî yasak devam ederken gayrimüslimler için tanınan imtiyazlar yeniden uygulanmıştır. Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi de Kanunî'nin hükümdarlığının sonuna kadar ciddiyetle uygulanan yasağın, oğlu II. Selim zamanında

.....

54 BOA, *A.{DVNSMHHM.d., 7/1691, 976 (1568); 7 Numaralı Mühimme Defteri, (975-976)/1567-1569*, II, s. 257.

55 BOA, *A.{DVNSMHHM.d., 7/1864 976 (1568); A.{DVNSMHHM.d., 7/1893, 976 (1568); 7 Numaralı Mühimme Defteri, (975-976)/1567-1569*, II, s. 342, 356-357.

56 BOA, *A.{DVNSMHHM.d., 14/577, 978 (1570)*.

“tedricile”, yani zamanla etkisini kaybettiğini, meyhanelerin özellikle deniz kenarlarında açılmaya başlandığını, bu durumun da yasaktan memnun olmayanlarca sevinçle karşılandığını belirtmiştir.⁵⁷

1571’de, artık şikâyet konusu olan, gayrimüslimlerin içki üretmesi, ticaretini yapması, meyhanelerin açık olması ve işletilmesi değil bunların yapılma usulleridir. Gayrimüslimler, artık şarap ticareti yapmalarından dolayı değil de şarabı mahzenlerine fıçı yerine tulum ile taşıdıkları ve şehir içinde o şekilde gezerek Müslümanların elbiselerine temas ettirdikleri için şikâyet edilmeye başlamıştır. Bunun üzerine kadı, gayrimüslimlerin tulum ile şarap taşımalarını engellemek için dayanak oluşturan bir emir yayınlanmasını talep etmiştir. Burada söz konusu eylemin eskiden yayınlanan fetva uyarınca sert tazir ve uzun süreli hapis cezalarıyla cezalandırıldığı ama artık böyle bir yasak olmadığı için müdahalede bulunulmadığı vurgusu önemlidir. Uyarının ve talebin ardından II. Selim, 1572’de “*Min-bad mezbur kefereye tulum ile hamr taşıtmayıp şer’-i şerife muhâlif kimesneye iş ettirmeyesin.*” şeklinde bir hüküm yayınlamıştır.⁵⁸ Bir süre sonra gelen yeni şikâyetler üzerine söz konusu hüküm, benzer şekilde tekrarlanmıştır.⁵⁹ Aynı yılın Haziran ayında Fatih Sultan Mehmed zamanında yapılan Yedikule haricindeki mescit yakınında alenen şarap satılması ve ortaya çıkan sorunlar nedeniyle gündeme getirilen şikâyet sonrasında da benzer bir emir verilmiştir.⁶⁰ 1573 yılı Mart ayında ise Üsküdar’da bazı zimmilerin Müslümanların bulunduğu Mehmed Paşa Çarşısı ve diğer dükkânlardan alenen şarap temin ettiklerine dair şikâyetler gelmiştir. Bunun üzerine konunun araştırılması, doğruysa engellenmesi ve sorumluların isimlerinin tespit edilip bildirilmesi emredilmiştir.⁶¹

.....

57 Özgül, s. 124.

58 BOA, A. {DVNSMHHM.d., 12/1196, 979 (1572); 12 Numaralı Mühimme Defteri II, (978-979)/1570-1572), (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1996), s. 263. Ayrıca bkz. Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicrîde*, s. 84; Sevengil, s. 218.

59 Sevengil, s. 29; Altınay, *Eski İstanbul*, s. 47-48.

60 BOA, A. {DVNSMHHM.d., 19/184, 980 (1572); H. Muharrem Bostancı, “19 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)”, (yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 142-143.

61 BOA, A. {DVNSMHHM.d., 21/583, 980 (1573); Sıtkı Çelik, “21 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)”, (yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi

Padişah'ın neden tutumunu değiştirdiği, Temmuz 1573 yılındaki fermanında açıkça görülmektedir. İstanbul kadısına bir hüküm gönderen II. Selim, gayrimüslimlerin gizlice içki getirmeye devam etmesi nedeniyle ne yasakların uygulanabildiği ne de vergi alınabildiği, bu yüzden hazinenin de *külli zarara* uğradığı gerçeğine dikkat çekmektedir. Padişah, şer'î hükmün dışına çıkmamak adına aldığı fetva uyarınca içki ticaretini düzenlemiştir. Buna göre zimmî statüsündeki gayrimüslimlerin getirdiği içkilerden öşrün yarısının, harbî statüsündeki ecnebi tebaasından da öşrün tamamının alınmasını meşrudur. Gayrimüslimler, Cuma namazı kılınır şehirlere, yani büyük şehirlere alenî bir şekilde içki getirilmemesi, gizlice getirilenlerin alenen birbirlerine ve Müslümanlara satılmaması şartlarına uymak zorundadır. Ayrıca aleni bir şekilde fiçı ve tulum ile şarap getiren, evlerini meyhane yapan, düğünlerinde çalgı çalıp iştret eden Yahudiler ve Hıristiyanlar uyarılmıştır. Sözü edilen kurallara aykırı davrananlarınsa yakalanıp hapsedilmesi ve isimlerinin kaydedilmesi emredilmiştir.⁶² Aslında yine genel içki ve meyhane yasağı önce-
sindeki duruma, şer'î sınırlara geri dönmüştür. Yani gayrimüslimler, Müslümanlara satmamak, rahatsızlığa ve asayiş sorunlarına yol açmamak gibi temel kaidelere uygun hareket etmek koşuluyla içki üretimi, tüketimi ve ticareti gibi hususlarda kendilerine tanınan imtiyazları kullanmaya devam etmişlerdir. Padişahın saltanatının ilk yıllarında görülen tutumunu değiştirmesi ve babasının uygulamaya başladığı içki ticareti ve meyhane kısıtlamasını kaldırması, mevcut asayiş sorunlarının çözülmüş olması, bu tür tedbirlerle sorunların çözülemeyeceğinin anlaşılacak kontrol altında tutmanın önemini anlaşılması ya da vergi gelirinin kesilmesinin hazineye zarara yol açması gibi faktörlerle yakından ilişkilidir.

II. Selim, genel içki ve meyhane yasağını kaldırarak yine şer'î hüküm çerçevesinde içki üretimini, tüketimini, ticaretini ve meyhaneleri Müslümanlara yasaklamış, gayrimüslimlere ise müsaade etmiştir. Fakat çeşitli dinlere ve kültürlere mensup bir toplumda içkiyi gayrimüslimlere serbest bırakırken Müslümanlara yasaklamak çok

.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, 583 nolu hüküm, sayfa numarası yok.

62 BOA, *A.İDVNSMHH.d.*, 22/256, 981 (1573); Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicride*, s. 85-86.

Resim 2. Sultan II. Selim ve meclisi, Kütahya. Gülru Necipoğlu, iki ayrı parça halinde olan resmi tespit ederek bir araya getirmiştir. (Kaynak: Halil İnalçık, *Has Bağçede 'Ays u Tarab/ Nedimler, Şirler, Mutribler*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), s. 61.

da mümkün olmamıştır. Muhtemelen isminin önüne getirilen *sarhoş* sıfatıyla ilgili nitelendirmenin de etkisiyle içki tüketimi yaygın bir hal almaya başlamıştır.⁶³ 1573'te, II. Selim'in saltanatının sonlarında İstanbul'a gelen Stephan Gerlach Padişah'ın hizmetinde bulunan "dilsizlerle birlikte her gün şarap" içtiğini, bu yüzden de yasağı sadece Ramazan ayı ile sınırlı tuttuğunu yazmaktadır.⁶⁴ Fernand Braudel'in belirttiğine göre bu şaraplar ise padişahın "dostu, sırdaşı", Yahudi Josef Nasi tarafından tedarik edilmekteydi.⁶⁵ 1574 doğumlu Peçevi İbrahim Efendi ise "...ve bi'l-cümle bunlara elviren esbâb-ı 'ıys u 'ışret ve levâzım-ı zevk u sobbet ma'lûm değildir ki Cem ü Cemşid'e dahi müyesser olmuş ola..." sözleriyle o dönemlerde düzenlenen eğlence âlemleri ile .....

63 Bilindiği gibi II. Selim'in cülûs tarihi (H. 974/M. 1574), bu sıfatıyla da örtüşür şekilde "müdmîn-i hamr", yani gece gündüz sarhoş kimse terkididir. Bkz. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, s. 178. Sevengil, s. 27-43, Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler*, s. 118..

64 Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, Çev. Turkis Noyan, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), II, s. 682-683.

65 Fernand Braudel, *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: İmge Kitabevi, 1994), II, s. 56.

kullanılan zevk ve sohbet araçlarının, İran'ın efsanevi şarap mucidi Cem ve Cemşid'e bile nasip olmadığını belirtmiştir.⁶⁶ II. Selim dönemindeki içki tüketimi hakkında yapılan söz konusu değerlendirmeler, hükümdarlığının ilk yıllarında değil daha sonrasındaki düzenlemelerle ilgilidir.

Sonuç

Kanunî Sultan Süleyman döneminde İstanbul, Bursa, Selanik ve Edirne gibi imparatorluğun çeşitli coğrafyalarında yaşayan Müslümanların içki tüketmesi ve bunun alenileşmesi, kontrolden çıkması, toplum düzenini ve asayiş tehdit edecek bir boyut kazanması, şer'î ve kanunî yasağın yanı sıra padişahı ilk kez ferman yoluyla da müdahalede bulunmaya itmişti. Gayrimüslim Osmanlı tebaasının içki ticareti ve meyhaneler konusunda bağlı oldukları kurallara uymamaları, bu sorunların ortaya çıkmasının temel nedeni olarak görülmüştü. Buna göre bir Müslüman, kendisine yasak olduğu halde içki tüketebiliyor ve meyhaneye girebiliyorsa, sorunun kaynağı bu konudaki kurallara uymayan gayrimüslimlerdi. Dolayısıyla Kanunî, içkiyi ve meyhaneleri Müslümanlara yasaklamak istediğinde, gayrimüslimlere de içki ticareti bakımından kısıtlama getirmiştir. Bu şekilde gayrimüslimlerin kendi ihtiyaçlarının dışındaki içkilere el konularak Müslümanlara satışı engellenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla yasağın gayrimüslimleri ilgilendiren kısmı, bireysel tüketimlerinden ziyade Müslümanlara yönelik gerçekleşen ticaretiyle ilgiliydi. Üretim ve ticaret açısından getirilen bu kısıtlama, bir ürünün ancak ihtiyaç fazlası olan kısmının ticaretinin yapılabileceği düşüncesinin bir yansıması olup Müslümanların içki temin etmesini engellemeyi hedeflemekteydi. Zira gayrimüslimler, Müslümanlara satmamak şartıyla içki üretebilir, ticaretini yapabilir ve tüketebilir şeklindeki şer'î kuralı çiğnemiş, ihlal etmişti. Bu yüzden teorideki yasak, yani şer'î yasak olan bir durum, ferman ile de desteklenmiştir. Ancak dar kapsamlı müdahalelerle ihlallerin önü alınamayınca son aşamada genel içki yasağı uygulanmış, bu kapsamda meyhaneler de kapatılmıştı. Böylece Kanunî, var olan şer'î ve örfî yasağı güçlendirmek, etkisini arttırmak için ilk kez ferman

.....

66 İbrahim Peçevi, *Tarih-i Peçevi*, 1866, I, s. 438-439. Krş. için bkz. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, s. 418.

ile de desteklemek şeklinde genel bir müdahale biçimini uygulamaya koymuştu.

II. Selim, babasının döneminde önce kısıtlama, ardından yasaklama şeklinde karşımıza çıkan içki ve meyhane yasağını hükümdarlığının ilk yıllarında uygulamayı sürdürmüştür. İçki ve meyhane yasağı, hem Müslüman ve zimmî tebaanın kural ihlalleri hem de denetimden sorumlu olan görevlilerin ihmalleri nedeniyle istenilen şekilde uygulanamamıştır. Gizlice içki alım-satımı devam etmiştir. Ancak yasak sırasında Hamr Emaneti'nin lağvedilmiş olması, hazinenin vergi gelirinin kesilmesine ve zarara uğramasına sebep olmuştur. Bunun da etkisiyle bir süre sonra yasaklamayı gerektiren asayiş sorunlarına sürekli dikkat edilmesi gerektiği uyarısıyla içki ticaretine ve meyhanelere yeniden yasal zeminde izin verilmiştir. Dolayısıyla II. Selim döneminde en azından 1571'den itibaren gevşetilen, 1573'ten itibaren de kaldırılan içki ve meyhane yasağı değildir. Müslümanların içki temin etmesini, meyhanelere gitmesini önlemeyi, daha da önemlisi kural ihlallerinden dolayı meydana gelen asayiş sorunlarını ortadan kaldırmayı hedefleyen ferman yoluyla gerçekleştirilen müdahalelerdir. Akabinde nasıl işleyeceği şer'î ve kanunen düzenlenmiş olan içki ve meyhanelerle ilgili hem Müslümanların hem de zimmîlerin tabi olduğu kurallar kadı ve subaşı gibi yargı merciinin sorumluları tarafından uygulanmaya, ihlaller halinde cezalandırılmaya devam etmiştir. II. Selim de babası gibi içki tüketimi ve meyhanelerden kaynaklı yaşanan kural ihlallerinin yaşanmasını engellemek için çeşitli hükümler yayınlamayı sürdürmüştür. Bu bağlamda içki ve meyhanelerin II. Selim döneminde yasak olmadığını ya da serbest bırakıldığını iddia etmek doğru değildir.

Sonuç olarak çalışmada Kanûnî'nin ilk genel içki yasağı uyguladığı, II. Selim'in ise bu yasağı kaldırarak "içki serbestisi" getirdiği şeklindeki genel ifadeler, dönemin mühimme kayıtları ışığında yeniden gözden geçirilmiştir. Bu doğrultuda ilk vurgulanması gereken; Kanuni'nin ilk içki yasağı uygulayan padişah olduğu şeklindeki değerlendirme ile ilgilidir. Bu ifadeyi farklı açıdan değerlendirdiğimizde öncesinde içkinin yasak olmadığı gibi bir anlayış ortaya çıkabilir ki bu doğru değildir. Kanûnî; zaten var olan şer'î hükümlerin ve kanunun yetersiz kalması, etkisini kaybetmesi nedeniyle toplum

düzeni ve asayişini tehdit eden sorunlardan dolayı içki ticaretini kısıtlayıp meyhaneleri ferman yoluyla yasaklayan ilk Osmanlı padişahı olarak kabul edilmelidir. Üstelik tahtta kaldığı dönemin bütününde değil sonlarında bir yasak uygulamış, kapsamı da kademeli bir şekilde genişletilmiştir. II. Selim ise en azından hükümdarlık süresinin ortalarına kadar yine babasının dönemindeki yasağı uygulamış, 1573'ten itibaren de içki tüketimi ve ticareti konusunda zimmî tebaaya şer'î ve kanunen tanınmış olan sınırlara aşamalı bir şekilde geri dönüşüne izin vermiştir. Bir diğer ifadeyle içkiyi genel anlamda serbest bırakmamış, gayrimüslimler için hukukî olarak tanınan imtiyazları tekrar uygulamaya koymuştur. Sadece böyle bir ortamda Müslümanların içki temin etmesi ve tüketmesini engellemek, kontrol altında tutmak kolay olmamıştır. Ele alınan iki padişahın içki tüketimi ve ticaretine yaklaşımı, daha sonraki padişahların müdahalelerine de temel oluşturmuştur. Genel olarak padişahların bu tür ferman yoluyla müdahaleleri, içkiyi ve meyhaneleri tümünden yasaklamayı değil, sadece çeşitli asayiş sorunlarının ve kural ihlallerinin yaşandığı dönemlere özgü kökten, ama geçici önlemler almayı, sorunların çözümünün ardından ise tekrar şer'î sınırlara aşamalı bir şekilde geri dönmeyi hedeflemektedir.